

מבוא

כאשר אנו מדברים על לבוש אנו למעשה מדברים על הגוף המעוצב ואת התופסות אשר מונחות עליו. הגוף הלבוש יוצר זהות מסוימת בקרב הלוש בשל התפקוד החברתי של הלבוש. תפקוד זה מראה כי הלבוש נועד לשמש כלי לשמירה על סדר חברתי (יוהס, 2014). זאת על ידי כך שהוא מסמן דת, מגדר, מעמד, מצב אישי וכיוצא בדבר. באמצעות הקשר בין הלוש ובין המתבונן, הלבוש למעשה מכתוב את מהות הקשר ועוזר להפנים מסרים, ערכים ונורמות מסוימות בחברה. בתימן היה צורך רב לשמור על הזהות היהודית המקומית תוך שילוב של אלמנטים שונים מן הסביבה החיצונית. הלבוש היהודי נועד כדי לשמר את הזהות היהודית הבלעדית הזו (קאפח, 1961).

עבודה זו תבקש לבחון את הנושא של הלבוש בתור מערכת סימנים- מערכת סמיוטית. לפי תפיסה זו הלבוש מסמן זהות ומכאן שיש לו תפקיד חברתי שנועד לשמר או לטשטש את הגבולות בקטגוריות חברתיות כמו מגדר, דת והיבטים אחרים. קוד הלבוש אשר משתנה מחברה לחברה נוצר ממפגש בין חוקים, הלכות ותקנות כאשר העיקרון המוכתב על ידי החוקים של שתי הדתות הוא להיבדל בכפייה ומרצון על ידי דרך הניגודים הקוטביים. בחינה זו של מערכת הסימנים תבוא לידי ביטוי בבחינה של מערכת זו עבור קודי הלבוש של קהילת יהודי תימן בעשורים אשר קדמו להקמת המדינה ולעלייה של יהודי תימן לישראל. העבודה תבקש לבחון את הדרכים בהם הלבוש בתימן דאז עזר לשמר את המערכת החברתית הרצויה בקהילת תימן.

שאלת המחקר של העבודה תהיה: "כיצד הלבוש בתימן ערב הקמת המדינה עזר לשמר את המערכת החברתית בקהילה?"

שיטת המחקר של העבודה תהיה איסוף עיוני של ספרות מחקר אשר עסקה בנושאי המחקר. העבודה תשלב מחקרים של בני תקופת עתיקות יותר אשר בחנו בצורה אמפירית את נושא המחקר (קאפח, 1961) לצד מחקרים מודרניים אשר עמדו על אופן הלבוש של יהודי תימן ושימוש אשר הוא שימש אותם (אבדר, תשס"ח: מוצ'בסקי-שנפר, תשס"ח). מבחינה תיאורטיות נעשה גם שימוש במובן הכללי של השפעת הלבוש על קהילות יהודיות ברחבי העולם (יוהס, 2014) כדי להראות את הקשר ואת הצורך של היהודים לעשות שימוש במערכת הסמיוטית של הלבוש כדי להעביר מסרים חברתיים שונים וכדי לשמור על הלכידות החברתית של בני הקהילה.

גוף העבודה

תיאור אתנוגרפי של הנושא הנבחר

כאשר בוחנים את הלבוש של יהודי תימן ניתן לראות כי סגנון הלבוש של יהודי צנעא הוא הבולט ביותר בקרב כל קהילת בני תימן. עדויות ראשונות מראות לאופן הלבוש של יהודי תימן ניתן למצוא כבר במאה ה-18 בשל תיאורי ספרות נוסעים. התיאור המקיף ביותר של הלבוש של יהודי תימן נכתב על ידי הרב יוסף קאפח בספרו "הלכות תימן". החיבור שלו הוא מסמך אתנוגרפי שמציג את מנהגי הלבוש ואת המקום שלהם בחברה. קאפח מציין כי בניגוד למקומות אחרים שבהם קשה להבדיל את הגוי מהיהודי, בתימן יש כמה הבדלים בולטים: א- ליהודי יש פיאות בניגוד לגוי. ב- דיבור היהודי משלב מילים עבריות וארמיות. גם הערבית שבפיו בעלת ניב שונה. ג- לבוש שונה מאוד מהלבוש של הגוי. קאפח מציין מבחינת הלבוש כי גזרת הבגדים שווה וכי הצבע הלבן בעל פסים שחורים דקים הוא זה אשר מבדיל בין בגדי חול ובגדי שבת או חגים.

הלבוש של היהודים בגולה בכלל (יוהס, 2014) ושל יהודים בתימן נועד כדי ליצור לכידות חברתית סמלית אשר תבוא לידי ביטוי בכך שנוהגי הלבוש יוצרים סטנדרט חברתי מחייב לכולם. המקורות של עבודה זו מראים כי הלבוש משמש בתור מערכת סמיוטית בהקשר התרבותי חברתי של בני קהילת יהודי תימן. היהודים בתימן ביקשו לשמר את עצמם בתור יהודים ולכן סימנו את עצמם בלבוש מעט חריג מאשר בני המקום. לכן כמובן שיום השבת אשר מבדיל את היהודים בעיקר מהגויים השכנים שלהם הפך להיות יום שבו היהודים לבושים בבגדים מסוג מסוים ואין הם דומים כלל לשכניהם המוסלמים. זאת כדי להראות את השוני בין העמים ובין הדתות וכדי לסמן את היהודים בצורה מובהקת (קאפח, 1961).

המערכת הסמיוטית של היהודים נועדה ליצור תרבות מסוימת שבה היהודים ידעו את מקומם כבר מן הגיל הצעיר ודרך כל שלבי המעבר והטקסים השונים אשר מסמלים את המעברים השונים במהלך החיים. לכן הדיון להלן יבקש להשוות את אופן הלבוש של היהודים במהלך טקסי החיים השונים, כמו חתונה ולידה, ויראה כיצד אופן הלבוש בטקסים אלו שימש בתור מערכת סמיוטית שהיו לה דרישות ונסיבות חברתיות, עבור יהודי תימן.